

а именно более детальное изучение проблематики мужского одиночества в контексте современной гендерной культуры.

1. Гневашева, В. А. Считают ли современные российские женщины себя одинокими? / В. А. Гневашева, Ч. И. Ильдарханова // Народонаселение. – 2023. – Т. 26, № 1. – С. 39–54.

2. Голенищева, Е. Л. Одиночество как следствие боязни семейных отношений / Е. Л. Голенищева, Е. С. Пристав, А. С. Скороход // Научное мнение. – 2022. – № 6. – С. 45–49.

3. Дамадаева, А. С. Проблема женского одиночества как фактор искажения статуса гендерной идентификации в современный период / А. С. Дамадаева, Д. Б. Ильясова // Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования. – 2023. – Т. 12, № 2–1. – С. 406–413.

4. Иващенко, А. П. Феномен одиночества в современной культуре / А. П. Иващенко, Д. А. Джигоева // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2022. – № 3 (124). – С. 28–33.

5. Коркия, Э. Д. Культурное одиночество как атрибут современной цивилизационной системы / Э. Д. Коркия // Журнал Белорус. гос. ун-та. Социология. – 2019. – № 4. – С. 35–39.

6. Шадрина, А. Не замужем: секс, любовь и семья за пределами брака / А. Шадрина. – М. : Новое литературное обозрение, 2014. – 234 с.

УДК 27-23:2:28

І. П. Клімаў,

*кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры
беларускай і замежнай філалогіі ўстанова адукацыі «Беларускі
дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», Мінск, Беларусь*

ЦЫТАВАННЕ БІБЛІІ

Ў СТАРАЖЫТНЫМ РЭЛІГІЙНЫМ ПІСЬМЕНСТВЕ

Анатацыя. Разглядаюцца асноўныя прынцыпы цытавання кніг Бібліі ў не-біблейскіх тэкстах эпохі Сярэднявек. Прапануецца новая класіфікацыя цытат, заснаваная на фармальных прыметах. Адзначаюцца некаторыя метадалагічныя праблемы і пытанні пры даследаванні біблейскіх цытат. Звернута ўвага на розную культурную спецыфіку іх ужывання ў царкоўнаславянскім і старабеларускім пісьменстве. Праца накіравана на вырашэнне некаторых агульных задач крыніцазнаўства.

Ключавыя словы: біблейская цытата, класіфікацыя, рэлігійнае пісьменства, Сярэднявек.

I. Klimau,

*PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Belarusian and Foreign Philology of the Educational Institution
"Belarusian State University of Culture and Arts", Minsk, Belarus*

CITATION OF THE BIBLE IN ANCIENT RELIGIOUS LITERATURE

Abstract. The article examines the basic principles of citing books of the Bible in non-biblical texts of the Middle Ages, offers a new classification of quotations

based on formal features. The author notes some methodological problems and issues in studying biblical quotations, draws attention to the different cultural specifics of their use in Church Slavonic and Old Belarusian writing. The work is aimed at solving some general problems of source studies.

Keywords: biblical quotation, classification, religious writing, Middle Ages.

З распаўсюджаннем хрысціянства і развіццём царкоўнай літаратуры значную семантычную і кампазіцыйную ролю ў разнастайных творах (перш за ўсё царкоўных, рэлігійных) Міжземнамор'я і Еўропы пачалі адыгрываць цытаты са Святога Пісання. Для рэлігійнай свядомасці неверагодна моцнай у эпоху Сярэднявекі, Біблія была не толькі крыніцай ісціны і разнастайных ведаў (што падкрэсліваў у прадмовах Ф. Скарына), але і прыкладам літаратуры і стылю, узорам паводзін і мыслення [4, с. 434]. Цытаты з Бібліі сталі неад'емнай часткай амаль любога літаратурнага твора той эпохі; без уліку такога фактару немагчыма правільная інтэрпрэтацыя тэкстаў старажытнага пісьменства, асабліва царкоўнага.

Біблейскія цытаты служылі, з аднаго боку, для паглыбленага тлумачэння пэўнай сітуацыі ці з'явы ў рэлігійным кантэксце, а з іншага боку, дазвалялі глыбей раскрываць сутнасць Святога Пісання ў сувязі з бягучымі падзеямі, актуалізаваць яго ідэі і вобразы ў кантэксце гісторыі ці сучаснасці. У выніку, біблейская цытата, ужытая ў любым небіблейскім тэксце, суадносіла яго з Бібліяй, прычым з яе пэўным месцам: кнігай, раздзелам, сюжэтам ці фрагментам тэксту. Гэта, у сваю чаргу, вяло да эксплікацыі такой сувязі, яе маркіравання спасылкамі на канкрэтную кнігу Бібліі, пры магчымасці – яе раздзел і потым верш (падзел на вершы біблейскага тэксту з'яўляецца позна, толькі ў сярэдзіне XVI ст.).

У царкоўнай літаратуры ўжыванне цытат было разнастайным – іх выкарыстанне ніколі не падпарадкоўвалася ніякім правілам і рэгулявалася толькі традыцыяй [3, с. 7]. У дадатак межы паміж уласнай мовай і чужой мовай (біблейскай) у многіх старажытных аўтараў значна хісталіся, таму што яны свядома ці падсвядома пераймалі вобразнасць і стылістыку Бібліі. Хаця Святое Пісанне для хрысціян было безумоўным і найвялікшым аўтарытэтам, але яго тэкст (у адрозненне ад іудаізму і ісламу) разумеўся як стварэнне чалавечых рук і вопыту, а таму ніколі не падпадаў сакралізацыі літар, слоў ці афармлення.

Дзеля мэт даследчыцкага аналізу варта разгледзець асноўныя спосабы цытавання Бібліі ў небіблейскіх творах Сярэднявекі.

Найбольш агульны падзел усіх цытат – на дакладныя (прамыя) і недакладныя (скажоныя ці прыблізныя). У першым выпадку аўтар дакладна перадае крыніцу, перш за ўсё яе сінтаксіс і лексіку. У другім выпадку ступень дакладнасці цытаты відавочна аслаблена – шляхам парушэння сінтаксісу крыніцы і адхілення ад яе лексікі. Гэта найбольш складаная сітуацыя для даследчыкаў. У рукапісную эпоху

ў кніжнікаў увогуле не існавала памкнення дакладна цытаваць крыніцы, нават Біблію. У царкоўнаславянскім ці старабеларускім пісьменстве, дзе Біблія выступала як пераклад, аўтар мог цытаваць яе паводле любой версіі ці нават перакладаць нанова цытаты з яе [1]. Можна вылучыць некалькі разнавіднасцей недакладнага цытавання: парафраз (пераказ крыніцы сваімі словамі (звужана ці пашырана), але з захаваннем яе сэнсу), аlyюзія ці рэмінісцэнцыя (кароткае ўказанне на крыніцу сваімі словамі, але без выкарыстання лексікі і сінтаксісу біблейскай фразы), цытата-знак ці цытата-сімвал (слова, словазлучэнне ці проста фрагмент фразы з Бібліі), што аказіянальна ўжываецца аўтарам у мэтах абмеркавання на пэўным адрэзку яго твора, сімвалізуючы для аўтара пэўны сюжэт ці тэзіс Святога Пісання.

Цытаванне таксама варта падзяляць на яўнае (пазначанае, экспліцытнае) і прыхаванае (непазначанае, імпліцытнае). У першым выпадку на цытату робяцца ўказанні ўнутры твора (словамі яго аўтара) або за яго межамі (напрыклад у выглядзе маргіналій, пазнак і да т. п.). У другім выпадку цытата ніяк не адзначаецца аўтарам – свядома ці падсвядома (магчыма, ён нават сам не заўважаў, што гэта была цытата). Часта гэта назіраецца ў адносінах да цытат з Псалтыра, які рэгулярна ўжываўся ў набажэнстве, а тэкст быў добра знаёмы не толькі клірыкам, але і веруючым [3, с. 23, 33–34, 182]. Практыка сучасных публікацый старажытных твораў паказвае, што даследчыкі нярэдка вылучаюць розную колькасць (і нават памер) цытат у адным і тым жа тэксце і нярэдка прамінаюць нямалую іх частку (напрыклад савецкага часу). Такім чынам прыхаваныя цытаты цалкам апраўдаюць сваю назву, іх ідэнтыфікацыя заўжды з'яўляецца актуальнай задачай.

Цытаты могуць па-рознаму ўводзіцца аўтарам у твор. У тыповым выпадку ён падае біблейскую фразу лінейна, без адхіленняў, перарыванняў ці змен, але пры патрэбе яна можа разрывацца словамі аўтара (разарваная цытата), або ён можа аб'ядноўваць розныя біблейскія фразы ў адну (злітная цытата), перастаўляць словы месцамі (транспазітная цытата) і рабіць іншыя змены.

Як вынік, для задач даследавання біблейскіх цытат у старажытным пісьменстве можна прапанаваць іх наступную класіфікацыю:

1. Паводле структуры: а) дакладныя (прамыя), б) недакладныя (скажоныя ці прыблізныя), да апошніх адносяцца парафраз, аlyюзія ці рэмінісцэнцыя, цытата-знак ці цытата-сімвал;

2. Паводле маркіраванасці (г. зн. адсылкі да сваёй крыніцы): а) яўныя (пазначаныя, экспліцытныя), б) прыхаваныя (непазначаныя, імпліцытныя);

3. Паводле сінтактыкі: а) лінейныя, б) змененыя (разарваныя, злітныя, транспазітныя і інш.).

Ва ўсходнеславянскай навуковай літаратуры звычайна згадваецца класіфікацыя біблейскіх цытат, што належыць М. Гардзаніці [2, с. 30;

3, с. 13–14]. Але яго класіфікацыя, выпрацаваная ў 1980-х гг. пры аналізе царкоўнаславянскіх твораў розных эпох, не зусім падыходзіць для практычнага аналізу біблейскіх цытат, напрыклад у крыніцазнаўчых мэтах. Галоўны яе недахоп – недакладныя, расплывістыя крытэрыі вылучэння розных відаў цытат. Прапанаваная ў дадзенай працы класіфікацыя здаецца больш прыдатнай, паколькі заснавана на дастаткова выразных і фармальных рысах саміх цытат, без уліку такіх складаных (і часта невядомых даследчыку) параметраў, як кантэкст, жанр, матывы аўтара, рэлігійная ментальнасць. Разам з тым застаецца слушнай і заўвага М. Гардзаніці, што літаратурны фармалізм «дрэнна падыходзіць» да кніжнасці рэлігійнага грамадства [3, с. 11, 191].

Простая і ясная класіфікацыя мусіць служыць карысным дапаможнікам пры аналізе біблейскіх цытат у старажытным пісьменстве, ва ўсялякім выпадку, на першапачатковым этапе даследавання. На гэтым этапе адбываецца ідэнтыфікацыя і атрыбуцыя цытат у творы, іх інвентарызацыя і каталагізацыя (пры патрэбе), а таксама праводзяцца статыстычныя падлікі. Пры гэтым для ідэнтыфікацыі пажадана выкарыстоўваць не толькі сучасныя выданні Бібліі, але і рукапісную традыцыю, па магчымасці звяртаючыся да найбольш блізкіх (храналагічна і геаграфічна) даўняму аўтару помнікаў ці рэдакцый біблейскага тэксту [Там жа, с. 12–13]. І толькі на наступным этапе трэба аналізаваць статус і функцыю цытат у творы, кантэкст іх ужывання, матывы аўтара і г. д. Важна ўлічваць таксама функцыю біблейскіх цытат у межах літаратурнага жанру, да якога належыць твор. Падыходы для такога даследавання прапануе М. Гардзаніці [Там жа, с. 12–17, 26, 28–30, 188–195].

Пры правядзенні даследавання не варта пашыраць паняцце біблейскай цытаты на памежныя з’явы і аб’екты, такія як назвы кніг Бібліі, рэлігійныя тэрміны, біблейскія рэаліі, вобразы і топасы (тэмы). Так, у Бібліі назвы кніг крыху (а то і значна) адрозніваюцца ад сучасных назваў, якія гістарычна ўзніклі ў пазнейшую эпоху, у сферы пісарскай практыкі і схаластычнай навукі. Рэлігійныя тэрміны складаліся фактычна ў нетрах царкоўнай традыцыі, пры распрацоўцы хрысціянскай дагматыкі, таму ў творы яны могуць паходзіць менавіта адтуль, а не непасрэдна ад тэксту Бібліі. Нават біблейскія вобразы, топасы, назвы рэалій могуць узыходзіць не прама да тэкстаў Святога Пісання, а апасродкавана – да царкоўнага вучэння і нават царкоўнай практыкі (напрыклад, да ікон, малітваў і да т. п.), а то і ўвогуле да дахрысціянскай традыцыі (антычнай рыторыкі і дыдактыкі). Неапраўданае пашырэнне паняцця цытаты прыводзіць да страты выразных і дакладных крытэрыяў яе вылучэння і аналізу.

Таксама неабходна ўлічваць і культурны кантэкст. Погляды на біблейскую цытату заходніх царкоўнікаў/кніжнікаў адметна адрозніваліся ад поглядаў усходніх царкоўнікаў/кніжнікаў, у прыватнасці, у воб-

ласці Slavia othodoxa. Калі першыя разглядалі такую цытату як сродак аргументацыі, узяты з тэксту Бібліі, то для другіх цытата доўгі час захоўвала жывую сувязь з набажэнствам [2, с. 31, 35; 3, с. 14–15, 17–19, 23–27, 30–31, 188–192], у выніку чаго біблейскія тэксты ўспрымаліся як «непадзельная сукупнасць» з літургічнымі творамі [2, с. 33; 3, с. 20]. Гэта абумоўлівала інакшы прынцып выкарыстання і разумення біблейскай цытаты ў вобласці Slavia othodoxa. Таму пры правядзенні даследавання біблейскіх цытат трэба ўжываць адны падыходы для твораў царкоўнаславянскіх кніжнікаў і іншыя – для твораў такіх старабеларускіх аўтараў, як Ф. Скарына, С. Будны, В. Цяпінскі, М. Сма-трыцкі, якія тварылі ў межах заходняга светабачання і часта мелі нават заходнюю адукацыю.

Роля біблейскай цытаты ў небіблейскіх тэкстах рэлігійнага пісьменства як на Захадзе, так і на Усходзе была вельмі значнай, таму так важна адэкватна і карэктна даследаваць гэтую з’яву.

1. Алексеев, А. Текстология славянской Библии / А. Алексеев. – СПб., 1999. – С. 70.

2. Гардзанити, М. Библейские цитаты в литературе Slavia Orthodoxa / М. Гардзанити // Труды отдела древнерусской литературы. – СПб., 2008. – Т. 58. – С. 28–41.

3. Гардзанити, М. Библейские цитаты в церковнославянской книжности / М. Гардзанити. – М. : Индрик, 2014. – 232 с.

4. Пиккио, Р. Функция библейских тематических ключей в литературном коде православного славянства / Р. Пиккио // Slavia Orthodoxa: Литература и язык / отв. ред. Н. Н. Запольская, В. В. Калугин. – М., 2003. – С. 431–466.

УДК 02(476)Симановский

Е. Ю. Козленко,

*кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры
информационно-аналитической деятельности
учреждения образования «Белорусский государственный университет
культуры и искусств»*

В. Д. Трифонов,

*библиограф научно-исследовательского отдела библиографии
государственного учреждения «Национальная библиотека Беларуси»,
Минск, Беларусь*

ВКЛАД И. Б. СИМАНОВСКОГО В РАЗВИТИЕ БИБЛИОТЕЧНО- ИНФОРМАЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ БЕЛАРУСИ

Аннотация. В статье исследованы документы И. Б. Симановского из фонда зала рукописей, редкой книги и старопечатных изданий Национальной библиотеки Беларуси (докладные записки, планы работы, отчеты, заметки, отзывы